

Олександр Антонюк

СУДОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

The article deals with the legal nature of globalization and its impact on the transformation of the judicial policy using as examples the cases against former Chilean dictator Pinochet, former Secretary of State Henry Kissinger, the UEFA leaders, officials of the US administration – in connection with the use of torture at Guantanamo and other. Special attention is paid to the formation of a global system of international criminal prosecution. In the example of the Spanish judge B. Garson it is shown that this system is formed not only through extensive international cooperation in the legal and institutional innovations in synchronization policies of different countries, but also by some judges of national courts that are «incorporated» to it and in practice by the extraterritoriality of justice.

Помітною зростаючою тенденцією суспільного життя на початку ХХІ століття є інтернаціоналізація та уніфікація права, екстериторіалізація правосуддя, а в цілому – свого роду правова глобалізація. Цей на перший погляд скоріше правовий феномен справляє потужний політичний вплив, а відповідні судові органи і їхні рішення мають значною мірою політичний характер, що й зумовлює актуальність і значимість їх розгляду в контексті розкриття впливу правової глобалізації на трансформацію судової політики. Деякі аспекти цієї проблематики розглядалися в працях правознавців – Г. Б. Власової, В. Ю. Верещагіна, О. І. Цуканової, С. А. Щетиніна та інших, тоді як в політологічному вимірі зазначена проблема ґрунтовно не розглядалася.

Щодо поняття «політика судової влади», то воно пов'язано з реалізацією судовими органами і конкретними суддями неминучого вибору при прийнятті суспільно значущих рішень, що надає відповідним судовим рішенням політичного характеру. Останніми роками в різних країнах (Італія, Іспанія, Туреччина, Україна тощо) суспільства стикаються з прикладами залучення судових властей у політичний процес, що дає підстави говорити про «суддівську політику».

Термін «суддівська політика» юристи зазвичай використовували в суто правовому контексті, однак не можна не враховувати його політичний сенс. У фундаментальній книзі А. Барака «Суддівський розсуд» судова політика розглядається як «комплекс факторів, які спрямовують судову владу, коли вона робить вибір з тих варіан-

тів, які право надає їй»¹. Ключовою фігурою у сфері судової політики виступає суддя, наділений відповідними повноваженнями з розгляду правових спорів у певному виді судочинства, формування та вироблення суддівської політики щодо застосування нормативних актів, узагальнення судової практики та створення правових позицій тощо.

Право вибору в застосуванні нормативного акта, правових позицій, судової практики або вироблення правоположення для вирішення правового спору має тільки суддя або колегія суддів. Така мисленнєво-аналітична діяльність судді з вибору єдино вірної правової норми, правової позиції, правоположення судової практики, за наявності декількох легітимних варіантів для застосування до спірних правовідносин або вироблення загального правоположення, становить собою суддівський розсуд.

Суддівський розсуд можна визначити як надане судді право вільного аналізу і вибору єдино можливого варіанта рішення (з наявних нормативних актів, правових позицій, судової практики), здатного врегулювати відносини при вирішенні юридичної суперечності в певному виді судочинства із закріпленням результату вибору в судовому акті².

Суддівський розсуд може знаходити реалізацію в певній суддівській політиці, яку необхідно відрізнити від судово-правової та судової політики. Вона пов'язана із свідомим формуванням і реалізацією політичних міркувань, згідно з якими суддя робить вибір між різними відповідними праву альтернативами, відкритими перед ним у важких справах. Цей вибір може визначатися тими чи іншими політичними, моральними, релігійними та іншими факторами.

Відносна самостійність суддівської політики з найбільшою очевидністю виявляється у сфері призначення покарання, де практика судів давно отримала позначення як кримінально-виконавча (або каральна) політика. Вона підтверджує, що законодавець не тільки закріплює за суддею право тлумачення застосовуваних норм права, але й залишає на його розсуд вибір одного з варіантів вирішення поставлених перед ним питань, що допускаються законом. Узагалі про будь-яку політику може йтися лише тоді, коли в особи, що приймає суспільно значуще рішення, є вибір. За відсутності вибору цілі й засоби їх досягнення пропонуються ззовні, і якщо можливість ви-

¹ Барак, А. (1999). *Судейское усмотрение*. Москва: НОРМА, 299.

² Гук, П.А. (2008). Независимость и судебское усмотрение. *Российская юстиция*, 11, 45–47.

бору варіанта рішення (дії) відсутня, то ні про яку політику даної системи (організації тощо) говорити не можна.

Результуючою індивідуальних рішень кожного з діючих суддів є судова політика, або політика судової влади. «В основі цього підходу до судової політики лежить принцип незалежності суддів і їх внутрішнього переконання при прийнятті рішень, що обмежується лише рамками закону. Однак плюралістичність тлумачення закону різними суддями має й інші обмеження, окрім закону. Внаслідок інстанційної побудови судової системи «різномірність» рішень, що прийняли суди нижчого рівня, певною мірою скорочується тими варіантами, які будуть схвалені вищестоящими судами. Зрозуміло, суддя, який виніс скасоване згодом рішення, може залишатися при своїй точці зору, але в кінцевому підсумку набере чинності те рішення, яке відповідає розсуду суддів вищих судів (якщо, звичайно, сторони оскаржать початкове рішення)»¹. Тому найбільш виразних контурів політика судової влади набуває в рішеннях вищих судових органів. Крім їх авторитету і легальної сили, їх значення визначається й тим, що сторони, оскаржуючи рішення нижчих судів, бачать у рішенні найвищого судового органу сприятливу для захисту своїх інтересів перспективу.

Правова глобалізація є частиною загального процесу глобалізації в різних сферах суспільних відносин. Витоки її сягають середини ХХ століття, коли розпочався новий етап міжнародного співробітництва у вирішенні загальносвітових проблем. Відстоюючи таку точку зору, С. А. Щетинін доводить, що «по-перше, процеси правової глобалізації у своїх окремих напрямках можуть виступати і як відносно незалежні від загальносвітових процесів глобалізації в цілому. А, по-друге, на певному етапі свого розвитку вони були органічно «вплетені» в загальну систему загальносвітових глобалізаційних процесів, виконуючи певною мірою функцію їх «обслуговування»².

На цій основі, у контексті аналізу світових економічних і політичних глобалізаційних процесів, С. А. Щетинін розглядає правову глобалізацію в двох основних аспектах: по-перше, як процес, покликаний забезпечити юридичне оформлення та правову легітимність інститутів і елементів глобальної політичної влади і транснаціональним економічним об'єднанням; по-друге, як цілком

¹ Петрухин, И.Л. (ред.) (2003). *Судебная власть*. Москва: Проспект, 69.

² Щетинин, С.А. (2008). *Правовая глобализация: понятие и основные формы: (теоретико-методологические аспекты)*: дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 23.00.01 «12.00.01 – Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве». Ростов-на-Дону, 5.

самостійний процес, що має свою окрему історію і незалежний від політичної та економічної глобалізації, покликаний забезпечити міждержавну взаємодію у справі вирішення глобальних проблем сучасності.

Правова глобалізація означає універсалізацію юридичної мови, правових норм, створення універсальних юридичних інструментів і загального визнання основних цінностей, таких як демократія, права людини, правова держава. Також вона пов'язана з формуванням глобальних нормативно-правових механізмів, що забезпечують не тільки широке міжнародне співробітництво в галузі права, але й синхронність інституційних нововведень у політиці різних держав. Пристосування права до умов глобалізації враховує зміни статусу національної держави, у тому числі скорочення її суверенітету, посилення відносності понять «території» і «кордони».

Як зазначає Г. Б. Власова, «у правових системах різних держав глобалізація виявляється як широкомасштабний і багатоплановий процес наростання спільного, а на рівні правозастосування отримує своє вираження в зростанні значення загальноновизнаних світових стандартів у правозастосовній діяльності». У зв'язку з цим вона, зокрема, звертає увагу на те, що «вплив глобалізаційних процесів на правозастосовну діяльність виявляється в трансформації організаційного рівня правозастосування, в удосконаленні організації та діяльності правозастосовних інститутів судової системи при забезпеченні їх відповідності міжнародним стандартам»¹.

Також вплив глобалізації на діяльність судової влади реалізується в сучасному світі через створення наддержавних судових інстанцій та набуття міжнародними судовими органами, особливо із захисту прав людини, значення ефективного засобу позасистемного контролю національної судової влади.

Як відзначають В. Ю. Верещагін і О. І. Цуканова, «глобалізація пов'язана із зростанням масштабів владного втручання. Влада – один з атрибутів глобалізації. У глобальній системі, елементи якої стають дедалі більш залежними один від одного, здійснення владних повноважень шляхом прийняття рішень, здійснення тих чи інших дій виконавчих органів влади на одному континенті можуть мати істотні наслідки для народів, спільнот, домогосподарств на інших континентах. Владні центри і саме існування влади дедалі

¹ Власова, Г.Б. (2010). Процессы глобализации и судебная власть. *Человек и закон*, 8, 55–62

більше і більше віддаляються від суб'єктів і областей, що зазнають на собі їх наслідки»¹.

Основними способами правової глобалізації є правова інтеграція, правова інтернаціоналізація та правова імплементація. Наслідком правової глобалізації є, зокрема, виникнення міжнародного глобального правосуддя. Слід враховувати при цьому, що створювана під її впливом глобальна система міжнародного кримінального судового переслідування часто використовується як спосіб розширення політичного впливу і метод «розправи» з неугодними політичними режимами.

На сьогоднішній день відомі такі інституційні моделі устанавлення, формування, правового регулювання, організації та діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя: 1) міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc*, створювані Радою Безпеки ООН як допоміжні органи; 2) змішані (гібридні) трибунали (суди) двох видів: (а) створювані відповідно або на основі договорів держав з ООН і (б) сформовані тимчасовими адміністраціями ООН на територіях держав, де проводяться миротворчі операції; 3) національні суди, до юрисдикції яких віднесено розгляд справ про міжнародні злочини за участі міжнародних суддів та інших учасників кримінального судочинства; 4) Міжнародний кримінальний суд².

Однак поряд зі спеціалізованими органами в систему міжнародного кримінального правосуддя, що формується, «інкорпорується» звичайні судді національних судів. Це неминучий наслідок того, що держави, будучи учасниками договорів, що встановлюють злочинність і караність міжнародних злочинів, зобов'язані вживати заходів щодо імплементації в національне законодавство норм міжнародного права про їх злочинність та караність. Через це більшість держав світу включають в національне кримінальне право норми про відповідальність за злочини, передбачені міжнародними договорами, і приймають законодавство у сфері судоустрою та кримінального процесу таким чином, щоб кримінальне правосуддя у справах про міжнародні злочини могло безперешкодно здійснюватися національними судами.

Яскравим прикладом такої судової практики, що складається і в якій здійснення правосуддя нерідко важко відділити від політики, є іспанський суддя Бальтасар Гарсон. Примітно, що він ніколи не

¹ Верещагин, В.Ю., Цуканова О.И. (2006). *Национальная государственность в условиях глобализации*. Ростов-на-Дону: СКНЦВШ, 32-33.

² Волеводз, А.Г., Волеводз В.А. (2009). *Современная система международной уголовной юстиции: Хрестоматия*. Москва: Изд-во Юрлитинформ.

приховував своїх лівих переконань і неодноразово брав участь в антифашистських демонстраціях, у минулому він був депутатом парламенту від Іспанської соціалістичної робочої партії. Він відомий тим, що 1998 року порушив справу проти колишнього чилійського диктатора А. Піночета і видав ордер на його екстрадицію з Лондона. Гарсон заявив, що існує достатньо доказів, які дозволяють вимагати від британської влади арешту генерала і його екстрадиції до Іспанії, де він повинен сісти на лаву підсудних. Від Великої Британії також зажадали заморозити фінансові активи Піночета з метою виплати матеріальної компенсації жертвам Піночета. Британська влада була змушена підкоритися цій вимозі. Після шістнадцяти місяців, проведених під арештом за рішенням британського Верховного Суду, Піночета відпустили під приводом його розумового розладу, який нібито не давав йому можливості постати перед судом.

Продовжуючи розслідувати аналогічні справи, суддя Гарсон пред'явив обвинувачення іншим іноземним громадянам, використовуючи принцип екстериторіальності правосуддя, який дозволяє іспанським суддям розслідувати злочини, вчинені в будь-якій частині земної кулі, навіть якщо вони не вважаються злочинами за законами країни, де були вчинені ці дії. Так, він порушив справу проти колишнього держсекретаря США Генрі Кіссінджера з метою розслідування піночетівського перевороту і так званої «Операції Кондор» – спланованого знищення лівої опозиції в країнах Латинської Америки.

Також Бальтасар Гарсон займався розслідуванням діяльності «ескадронів смерті», які діяли під виглядом антитерористичних бригад проти баскських підпільників, і розкрив зв'язки «ескадронів смерті» зі спецслужбами Іспанії. Він же розслідував справу колумбійських наркокартелів та їхні контакти з адміністрацією США. Він пред'явив обвинувачення у злочинах проти людяності аргентинському офіцерові Адольфо Силінго, який віддав наказ скидати з літаків в море лівих активістів, противників аргентинської хунти.

Ще суддя Гарсон порушив справу проти власників футбольних клубів та керівництва УЄФА, що обвинувачувалися в організації договірних матчів. Він займався розслідуванням справи російського олігарха В. Гусинського, вів справу щодо «російської наркомафії», виявляючи її зв'язки з керівництвом іспанської правої Народної партії. 11 жовтня 2008 року Гарсон санкціонував обшук будинку, який належав голові комітету з фінансових ринків Державної Думи РФ Владиславу Резнику. Суддя також проводив розслідування справи російського олігарха Олега Дерипаски, якого

звинувачували у зв'язках з італійською мафією й у «веденні рахунків» російської мафії.

Саме Гарсон почав слідство проти чиновників адміністрації США – у зв'язку із застосуванням тортур на базі Гуантанамо. 2007 року він розпочав слідство у справі Джорджа Буша і його союзників у зв'язку з військовими злочинами в Іраку. Він же брав участь у розслідуванні й зборі доказів для пред'явлення обвинувачень ізраїльським військовим у зв'язку зі злочинами в секторі Газа. Суддя Гарсон подавав позов до Європарламенту про позбавлення Сільвіо Берлусконі недоторканності в рамках розслідування справи про корупцію.

2009 року Бальтасар Гарсон отримав повідомлення від генерального прокурора Іспанії з настійною рекомендацією утриматися від розслідування справ іноземців, зокрема чиновників адміністрації США, і «не політизувати правосуддя». Текст рекомендації генпрокурора був публічно оприлюднений у пресі, що стало безпрецедентним явищем в історії іспанського правосуддя.

Суддя Гарсон почав розслідування злочинів, скоєних під час Громадянської війни в Іспанії і диктатури, що постала згодом. Майже 115 тисяч осіб безслідно зникли за роки фашистського режиму Франко. Більшість з них були вбиті, що дозволяло притягнути злочинців до відповідальності. Згідно з амністією 1977 року франкісти не можуть бути притягнуті до відповідальності за скоєні злочини, проте в тексті закону про амністію не йдеться про «зниклих без вісті», що й дало судді Гарсону юридичну можливість почати розслідування. Б. Гарсон також розслідував справу про вбивство іспанського поета Гарсія Лорки. У ході розслідування наказав провести ексгумацію останків, що імовірно належали поетові й ще вісімнадцяти республіканцям, яких розстріляли фалангісти.

2010 року профранкістські судді оголосили Гарсона винним у перевищенні допустимих повноважень, оскільки він наказав поліції прослуховувати розмови між обвинуваченими в корупції чиновниками, що перебували в ув'язненні, та їх адвокатами. Державний прокурор назвав тоді Гарсона «чудовиськом» і заявив, що той уявив себе «великим братом, який вважає, що може слухати все, що йому завгодно». Крім того, йому інкримінувалося отримання хабарів від банку «Santander» за читання лекцій і перевищення повноважень у зв'язку з розслідуванням злочинів часів Франко в обхід амністії 1977 року. Уже перебуваючи у статусі обвинуваченого, Гарсон продовжував приходити на засідання суду в суддівській мантії.

У лютому 2012 року суддя Гарсон був визнаний винним у справі про незаконне прослуховування. Вислухавши обвинувальний вердикт – відсторонення від посади і одинадцятирічна заборона на професійну діяльність, – Гарсон заявив: «Даний вирок лише звужує юридичну базу і можливість збору доказів, тим самим підриваючи саму можливість розслідування справ про корупцію та пов'язані з нею злочини. Даний вирок дозволяє злочинцям уникнути покарання; він своїм лютим неприйняттям рішень окремого судді знищує сам принцип незалежності всієї іспанської юридичної системи».

Вердикт був опротестований у Конституційному Суді, а саме переслідування судді Гарсона викликало масові акції протесту в Іспанії, у тому числі 100-тисячну демонстрацію солідарності в Мадриді. Іспанські діячі культури організовували кампанії на підтримку судді, які очолював друг Бальтасара Гарсона режисер Педро Альмодовар. Він та актриса Пілар Бардем, актори Хосе Сакрістан, Хуан Дієго Ботто, Пепа Війуела, письменники Луїс Гарсія Монтеро і Альмудена Грандес, доктор Луїс Монтес проводили акцію під назвою «безстрокове домашнє ув'язнення», щоб виявити солідарність із суддею Гарсоном і висловити протест проти «нової перемоги Франко».

Показово, що в січні 2012 року наступник Гарсона на посаді, суддя Рафаель Рус Пабло Гутьєррес, відновив розслідування тортур ув'язнених у Гуантанамо. Новий суддя заявив, що буде шукати додаткову інформацію у справі полонених Гуантанамо, домагаючись міжнародного ордеру на арешт деяких чиновників адміністрації США.

У діяльності Бальтасара Гарсона ми бачимо підтвердження становлення тенденції правової глобалізації, яка здійснюється в тому числі завдяки діяльності окремих суддів, а також значну роль їхньої політичної волі в просуванні принципу екстериторіального правосуддя.